

Владимир Ђукановић

Коледари и чаројице у Босни и Херцеговини*

У Босни и Херцеговини кроз историју посматрања нису биле познате карневалске манифестације под наведеним термином као што су биле присутне у земљама средње и западне Европе. Карневалске манифестације односе се прије свега на градске средине, а у данашњем времену осликавају материјалне, социјалне, политичке, културне процесе друшва. У Босни и Херцеговини као еквивалент градским карневалима јављају се у сеоским срединама ритуални опходи села у виду коледара или чаројица, у току зимских божићних празника и прољетних васкршњих празника са циљем да ојачају неку духовну-натприродну компоненту у тој средини.

Обичај коледара су били везани за празнике рођења "новог сунца тј. сунчевог јарког кола". Коледе и коледање су у сасвим сличним облицима познати и сусједним народима. Посебно се традиција коледања одржава код Румуна. У Румунији се овај обичај зове *calinde*. Језгро овог обичаја донијели су Јужни Словени већ у својој давној славенској баштини. Можда су га још у прадомовини усвојили преко сусједних посредника римске традиције ове врсте заједно са именом *calendae* па му је име остало до данас.

У различитим рјечницима и енциклопедијама забиљежено је тумачење ових ритуалних опхода. У Вујаклијином Лексикону страних рјечи и израза није пронађен ни један податак о појму чаројица, међутим у лексикону је објашњено да коледа потиче од латинске ријечи *calendae* што означава поворку младих момака који у божићној сезони иду од куће до куће и играју и пјевају пјесме, којима се дочарава плодност и богатство и за које је карактеристичан припјев коледо.¹ У Народној енциклопедији Станоја Станојевића под термином чаројице подразумјевамо народни обичај сличан додалама који је посебно распрострањен на простору Босне. "Уочи православног Божића састане се неколицина муслиманских младића на једно мјесто и договоре се да саставе чароице. После вечере изаберу између себе старјешину којег називају дедом (дидом). Он се удеси као машкара са свим особинама наказног деде, затим изаберу другог који ће бити уз деду а зове се цура а који се такође удеси да изгледа као цура (дјевојка). Чим се ухвати мрак они крену кроз село од куће до куће поцикујући се и дерући се па зову сваког домаћина да му нешто удели. Обично се даривају шљиве, јабуке, крушке, ораси а понекад и новац. Ко их дарује, хвале га, а ко им ништа не удеси, псују и грде га. Када обиђу село

* Slavic Carnivals, Forum of Slavic Cultures, Ljubljana, 2014; 22-27.

¹ Милан Вујаклија: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, стр. 434.

враћају се кућама и дијеле дарове. Највећи дио добија деда и цура".² У Вуковом Рјечнику под чаројицама се подразумјева обичај традиционалног опхода села пред одређене празнике, најчешће од Никољдана до Божића. Овај обичај у Хрватској примјењују колеђани који пред Божић иду од куће до куће те пјевају и просе којешта. У Котору се зову прпоруше.³

Истражујући по литератури, примјећујемо да се у неким рјечницима не спомиње термин чаројице, већ само термин коледари или коледа. Тако се у југословенској енциклопедији спомиње коледа као попијевка нарочита садржаја, мелодије и намјене пјевана око Божића и Нове године. Коледом се некад зове и сам обичај обиласка сеоских домаћинстава уз пјесму. У обичају коледања у зимском добу учествује група мушкараца који обилазе своје село, од куће до куће и при доласку до сваке куће опјевају коледарску попјевку, а укућани их за то дарују. Понекад коледају дјеца, понекад млађи а понекад старији мушкарци (рјеђе ожењени). Често се најављују неким поздравом или питањем (да ли смију коледати код њихове куће), јер се по правилу не коледа у домовима у којима је неко умро. Коледарске пјесме увијек садрже добре жеље за предстојећу годину упућену цијелом домаћинству и њиховој чељади. Дарове које коледари добијају различити су од краја до краја. За разлику од неких сличних опхода села, коледари се не маскирају. Коледање је било ограничено на неке крајеве. У Енциклопедији лексикографског завода термин коледа потиче од латинске ријечи *calendae*, старословенска колада што означава народни обичај око нове године. Коледа је објашњења као обичај у коме група момака обилази око села пјевајући различите коледарске пјесме. Пјесме садржавају добре жеље за плодност и напредак године која долази, па сељаци обавезно дарују коледаре.⁴ Обичај потиче од давних времена прије досељавања Словена на југ. Словени су га примили из римске или грчке културне сфере. У току ових опхода учесници су маскирани најчешће у зооморфне и антропоморфне маске. И једне и друге маске су нехришћанског поријекла. Употреба ових маски и ритуалним опходима персонификовала је одређену симболику. Тако је цура или невјеста односно преобучени мушкарац персонификација потенцијалне мајке на врхунцу женске плодности.

Маска и прерушавање као прва средства идентификације са страним морали су настати у најранија времена, из античког периода. Неки аутори помињу ношење маски у ритуалним опходима између Божића и Богојављања у периоду између IV и XII вијека и касније. Ношење маски у овим опходима по тумачењу неких аутора симболизује инкарнацију душе предака са једне стране, а са друге стране представља душе житиних, аграрних демона или божанства. У том периоду помиње се ношење животињских маски (кожа на глави или кожа на читавом тијелу). Сва прерушавања односно маскирања у овом периоду потичу из античке Грчке, преко римског и византијског периода. Према најстаријим истраживањима ритуалних опхода којим су се бавили етнологзи и етномузиколози у Босни и Херцеговини с краја 19. и почетка 20. вијека и доступним писаним изворима и грађи које свједоче о постојању ових опхода, па све до данашњих теренских истраживања, констатујемо да су чаројице

² Станоје Станојевић: Народна енциклопедија, српско-хрватско-словеначка књига IV, Београд, 2000, стр. 936.

³ З. В. С. Карацић, Српски рјечник, Нолит, Београд, 1975. стр. 847.

⁴ Enciklopedija leksikografskog zavoda 4, Zagreb, MCMLIX, izdanje Leksikografskog zavoda, FNRJ, Zagreb, 1959, str. 270.

најзаступљеније. Важно је истаћи да је сутштина и чаројица и коледара иста, односно учесници и једних и других поворики зову се истим именом, обилазе домаћинства у исто вријеме у току године. Основна симболика ових опхода је обезбјеђивање родне године, плодности и напредка. Ови опходи у већем дјелу Републике Српске и Босне и Херцеговине обављали су до Другог свјетског рата. Послије Другог свјетског рата владајућа идеологија је забрањивала упражњавање ових ритуала, да би се средином 50-их година 20. вијека они поново ревитализовали у сеоским срединама гдје се њихово присуство може пратити до данашњих дана у неким крајевима у нешто измјењеном облику.

Сви учесници имају одређене функције у току самог опхода са одређеним именима. Ове ритуалене опходе у Босни и Херцеговини примјењивало је православно и католичко становништво у току божићних и васкршњих празника, а у неким крајевима и муслиманско становништво. Највише су били изражени средином XIX вијека, а у неким крајевима задржали су се до данашњег дана. Занимљив податак је да је у околини Бањалуке католичко становништво села (Куљани, Барловци, Пријачани) ове опходне у аутентичном облику са учесником који су носили зооморфне маске (вука, јарца, козе) са изврнутим гуњевима, штаповима, звонима, штаповима и ланцима као основним реквизитима ових опхода упражњавало уочи (5. децембар) светог Николе 6. децембра по Јулијанском календару, све до 90-их година XX вијека. Они су имали функцију да обилазе католичке куће, да им се додјеле дарови како би они донијели напредак свим тим породицама, а звоњавом по селу најављиволи су свој долазак. Ове коледарске опходе становништво ових села звало је "машкаре". За разлику од католичког становништва код којих се ови опходи зову коледари, православно становништво је најчешће упражњавало ритуалне опходне под називом чаројице. На простору сјеверне и сјеверозападне Босне и Херцеговине, према посљедњим теренским истраживањима чаројице су забиљежене у мјестима из околине Кнежева (Јаворани), Котор Вароши (Масловаре, Ободник и Раштани), Бања Луке (Бистрица), Хан Кола (Конотари), Градишке (Романовци и Бакинци) и Новог Града (Пољавнице). У овим крајевима јављају се сљедеће личности у ритуалним опходима: ђед - најчешће маскиран бијелом брадом и брковима од конопљине кудјеље, баба - мушкарац прерушен у жену са марамом на глави, цура или млада - мушкарац обучен у хаљину или вјенчаницу, ђевер, јарац, мачак и ћато, односно порезник.

У брдско планинским крајевима чаројичани не улазе у кућу већ испред прага благосиљају домаћинство након чега их домаћини дарују, док у равничарским крајевима чаројичани улазе у кућу. У планинским крајевима ритулани опходи имају за циљ да обезбједе добробит домаћинству и заштите стоку, док у равничарским крајевима да обезбједе родну годину што је повезано са различитим начином привређивања.

У данашњем времену дјелимично је измјењен начин маскирања. Учесници се у свим крајевима не гараве по лицу а маскирају се само главне личности: дјед, баба, цура и јарац, док остали учесници опхода нису маскирани. Обавезни реквизити уз звоно су застава (тробојка) и штап, на чијем врху је новац који симболише даривање чаројица.⁵

⁵ Ивана Росић, Обредне поворке чаројица од првих помена до данас, Рад саопштен на Међународном научном скупу Традиција као инспирација, априла 2013. Зборник радова у штампи, Дани Владе С. Милошевића, Бања Лука, 1.

Напријед наведни ритуални опходи било да су у питању коледари или чаројице односе се на простор сјеверозападног дијела Републике Српске односно Босне и Херцеговине. Поред наведних области чаројице су присутне и у другим дијеловима Републике Српске односно Босне и Херцеговине и то у околини Теслића (Горња Врућица, Липље, Софрићи, Осовица, Булетићи, Жарковина, Јелића поток) и Шипова (Стројице и Јањ).